

Література

1. Close to 50 million children had been displaced due to conflict and violence globally by the end of 2024. URL : <https://data.unicef.org/topic/child-migration-and-displacement/displacement/>.

2. Promotion and protection of the rights of children. Impact of armed conflict on children : Resolution of UN General Assembly A/51/306 26 August 1996.

3. UN General Assembly, 1951 Convention Relating to the Status of Refugees, United Nations, Treaty Series, vol. 189, p. 137, 28 July 1951, <https://www.refworld.org/legal/agreements/unga/1951/en/39821>.

4. UN General Assembly, 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees, United Nations, Treaty Series, vol. 606, p. 267, 31 January 1967, <https://www.refworld.org/legal/agreements/unga/1967/en/41400>.

5. Report of the Representative of the Secretary-General, Mr. Francis M. Deng, submitted pursuant to Commission resolution 1997/39. E/CN.4/1998/53/Add.2, 11 February 1998.

6. UN Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children Affected by Armed Conflict, Working Paper No. 2: The Rights and Guarantees of Internally Displaced Children in Armed Conflict, September 2010, <https://www.refworld.org/reference/themreport/srsgcaac/2010/en/75999>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-557-3-44>

МЕЖИ ДОПУСТИМОГО КОНТРОЛЮ ЗА КОМУНІКАЦІЯМИ ГРОМАДЯН: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Чміль О. В.

*студент факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

У сучасну цифрову епоху проблема визначення допустимих меж державного контролю за комунікаціями громадян посідає одне з центральних місць у наукових дискусіях про баланс між національною безпекою та захистом прав людини. З одного боку, держава має позитивний обов'язок гарантувати національну безпеку, підтримання правопорядку, запобігання терористичним загрозам і боротьбу з організованою злочинністю, що неминуче передбачає застосування спеціальних засобів спостереження. З іншого боку, такі заходи становлять потенційну загрозу

порушення права на приватне і сімейне життя, а також права на таємницю листування та комунікацій, гарантованих статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція). У цьому контексті виникає фундаментальне питання: де проходить межа між допустимим втручанням держави у сферу приватного життя та порушенням права на приватність? Саме на це питання у своїй практиці неодноразово відповідав Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), який сформував низку критеріїв для оцінки правомірності стеження і перехоплення комунікацій, тим самим визначивши стандарти поведінки держав-учасниць Конвенції. Відправною точкою у формуванні доктрини допустимості державного контролю за комунікаціями стала справа «Класс та інші проти Німеччини» (*Klass and Others v. Germany*, 1978) [1]. У цьому рішенні Суд уперше визнав, що застосування державою заходів таємного спостереження саме по собі не є автоматично несумісним із положеннями статті 8 Конвенції, яка гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції. Водночас ЄСПЛ наголосив, що такі заходи є допустимими лише за дотримання певних принципових умов, а саме: законності, передбачуваності та пропорційності. Зокрема, національне законодавство, що регулює проведення спостереження, має бути достатньо чітким, доступним і передбачуваним, щоб кожна особа могла розуміти, за яких обставин і на яких підставах держава може вдатися до контролю за її комунікаціями. Крім того, держава зобов'язана забезпечити наявність ефективних процесуальних гарантій проти свавільних рішень і дій органів влади, включно з незалежним контролем за санкціонуванням, виконанням і припиненням заходів спостереження, а також обмеженням строків зберігання отриманої інформації. Таким чином, у справі «Класс та інші проти Німеччини» ЄСПЛ заклав концептуальне підґрунтя для всієї подальшої практики щодо втручання держави у сферу приватного життя, чітко визначивши, що будь-яке обмеження цього права має бути “необхідним у демократичному суспільстві”, тобто відповідати нагальній суспільній потребі та бути пропорційним легітимній меті, зокрема забезпеченню національної безпеки чи запобіганню злочинам.

Проблема надмірного та непропорційного втручання органів держави у сферу приватного життя громадян особливо стала предметом аналізу Суду у справі «Роман Захаров проти Росії» (*Roman Zakharov v. Russia*, 2015), яка стала прецедентною для розуміння стандартів законності у сфері таємного стеження та перехоплення комунікацій [2]. У цій справі ЄСПЛ констатував системне порушення статті 8 Конвенції, оскільки російське законодавство дозволяло спецслужбам отримувати доступ до телефонних з'єднань громадян без належного судового контролю та за відсутності необхідних гарантій недопущення зловживань з боку органів влади. Суд визначив шість ключових критеріїв, які мають бути дотримані, щоб система спостереження

відповідала вимогам Конвенції: (1) чітке визначення підстав і категорій осіб, щодо яких можливе стеження; (2) встановлення меж і строків такого втручання; (3) суворий судовий дозвіл на його застосування; (4) наявність незалежного контролюючого органу; (5) обов'язкове знищення отриманої інформації після завершення її використання; (6) можливість повідомлення особи про факт стеження, коли це більше не загрожує ефективному розслідуванню. Таким чином, Суд наголосив на необхідності не лише законодавчих, а й інституційних гарантій дотримання прав людини у відповідній сфері.

Вітчизняна правова регламентація проведення негласних слідчих (розшукових) дій має такий вигляд: (1) загальні повноваження державних органів та підстави проведення таких дій закріплені в Кримінальному процесуальному кодексі та суміжних законах; (2) процедурні та технічні аспекти унормовані на рівні підзаконних актів (відомчі інструкції, методичні документи), що визначають порядок проведення конкретних технічних дій та заходів. На практиці це означає, що судовий дозвіл є формальним інструментом санкціонування, тоді як практичне виконання, технічна сторона проведення негласних слідчих (розшукових) дій належать до виключної компетенції профільних служб та органів; порядок взаємодії і комунікації між судом, слідчими та технічними підрозділами регулюється підзаконними актами, наприклад, «Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» (16.11.2012, № 114/1042/516/1199/936/1687/5). Вітчизняне законодавство також визначає правила класифікації інформації і встановлює спеціальні правила збереження та знищення матеріалів, отриманих у ході відповідних дій, що дає державним органам широкі повноваження щодо обробки і обмеження доступу до відповідних документів та інформації (режим держтаємниці).

Практика застосування норм кримінального процесуального законодавства України щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій виявляє низку системних недоліків, які безпосередньо впливають на забезпечення конституційних прав особи та відповідність національної практики стандартам Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, можна виокремити такі ключові проблеми: недостатній рівень правової визначеності – підзаконні нормативні акти не містять достатньо деталізованих процедурних положень, які б гарантували належний захист привілейованих комунікацій, насамперед між адвокатом і клієнтом, що створює ризики порушення адвокатської таємниці; формальний характер судового контролю – суди, уповноважені санкціонувати проведення негласних дій, обмежуються стадією надання дозволу, фактично не здійснюючи подальшого моніторингу за їх виконанням, унаслідок чого відсутній ефективний

контроль як у «реальному часі», так і на етапі після завершення таких дій; надмірна закритість процедур та знищення матеріалів – посилення органів влади на режим державної таємниці та знищення невикористаних записів унеможливають незалежну перевірку законності втручання в приватне життя; неефективність процесуальних засобів захисту – передбачені КПК України механізми (ч. 2 ст. 303, ч. 3 ст. 309) не забезпечують своєчасного та дієвого реагування на порушення, оскільки їх застосування часто відбувається із суттєвим запізненням, а доступ до матеріалів, що мають гриф секретності, залишається обмеженим; ризик порушення конфіденційності спілкування – відсутність чітких правил щодо ідентифікації та ізоляції випадково перехоплених адвокатських розмов призводить до потенційних порушень гарантій професійної таємниці; обмеженість компенсаційних механізмів – існуючі процедури відновлення порушених прав та отримання відшкодування за незаконне стеження не відповідають критеріям ефективності у розумінні статті 13 Конвенції

Наочним і переконливим свідченням зазначених недоліків стала справа «Денисюк та інші проти України» (2025) [4], у якій заявники оскаржували незаконне прослуховування їхніх телефонних розмов, у тому числі комунікацій із захисником. ЄСПЛ визнав порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з відсутністю у національному законодавстві достатніх процесуальних гарантій, формальним характером судового контролю та неможливістю заявників отримати доступ до матеріалів справи під приводом збереження державної таємниці. Суд також зазначив, що підзаконна база не передбачає чітких правил щодо поводження з привілейованими комунікаціями, а механізми контролю не забезпечують реального нагляду за виконанням судових рішень. Крім того, ЄСПЛ констатував порушення статті 38 Конвенції через відмову української влади надати Суду необхідні документи, що унеможливило повну перевірку обставин справи. Рішення у цій справі вкотре підкреслило необхідність забезпечення належного рівня правової визначеності у сфері регламентування проведення негласних слідчих дій та заходів, ефективного «післяфактумного» судового контролю та необхідність перегляду практики засекречення і знищення матеріалів спостереження з метою гарантування реального захисту приватного життя та адвокатської таємниці як невід'ємних елементів верховенства права та належного здійснення правосуддя.

Література

1. *Klass and Others v. Germany* [Electronic resource]: ECHR Judgment, 6 September 1978 // HUDOC. European Court of Human Rights. – Mode of access: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:\[%22001-57510%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:[%22001-57510%22]}).

2. Roman Zakharov v. Russia [Electronic resource]: ECHR Judgment, 4 December 2015 // HUDOC. European Court of Human Rights. – Mode of access: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-159324%22%5D%7D>.

3. Kennedy v. The United Kingdom [Electronic resource]: ECHR Judgment, 18 May 2010 // HUDOC. European Court of Human Rights. – Mode of access: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-98473%22%5D%7D>.

4. Denysyuk and Others v. Ukraine [Electronic resource]: ECHR Judgment, 11 April 2025 // HUDOC. European Court of Human Rights. – Mode of access: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22itemid%22:%5B%22001-233886%22%5D%7D>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-557-3-45>

БІОЛОГІЧНЕ ЗАБРУДНЕННЯ МОРЯ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Шамсутдінов О. В.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник,*

*Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби
з організованою злочинністю при РНБО України
м. Київ, Україна*

Проблеми збереження навколишнього середовища та відтворення природних ресурсів продовжують залишатися для людства одними з найсерйозніших викликів, від яких залежить його виживання. Сьогодні забруднення довкілля досягло загрозливого рівня, що негативно позначається як на здоров'ї населення, так і на життєдіяльності інших живих організмів. Зокрема, останнім часом увагу світової спільноти привертає значне погіршення стану морського середовища.

У Морській природоохоронній стратегії України (2021) констатується, що показники стану морського середовища Азово-Чорноморської акваторії є критичними. Відповідні загрози обумовлені передусім антропогенним навантаженням на Азовське та Чорне моря. До чинників, що характеризують їх екологічний стан як незадовільний, стратегія відносить значне забруднення морських екосистем токсичними та канцерогенними речовинами, мікробіологічне забруднення, зменшення біологічного різноманіття, скорочення обсягу природних ресурсів. При цьому до основних джерел забруднення віднесено річковий стік, скидання зворотних та стічних вод із стаціонарних берегових джерел, дифузне забруднення, а також забруднення, що надходить із морських суден [1]. Зокрема, значна